ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

БЕРШОВ Геннадій Євгенович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0000-0002-3439-5544
УДК 343.98
DOI 10.32782/NP.2022.1.38

У статті підкреслено, що використання спеціальних знань є характерними і для досудового розслідування військових злочинів, оскільки цей процес потребує від слідчого знання багатьох аспектів урегулювання порядку проходження військової служби та особливостей несення такої служби. Встановлено, що однією з форм використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів є залучення експерта до кримінального провадження. З'ясовано, що залученню експерта як формі використання спеціальних знань узагалі та під час розслідування військових злочинів зокрема властиві ознаки, які визначають її сутність і специфіку. Підкреслено, що діяльність із залучення експерта під час досудового розслідування військових злочинів є поетапною та включає дії з підготовки об'єктів та інших матеріалів, необхідних для призначення експертизи; призначення судової експертизи; оцінку висновку експерта. Встановлено, що під час розслідування військових злочинів для вирішення завдань кримінального провадження та з'ясування в повному обсязі обставин, що підлягають доказуванню, експерт може залучатися для проведення таких видів судових експертиз: технічної експертизи документів; товарознавчої експертизи військового майна, техніки та обладнання; військової експертизи; судово-психологічної, судово-медичної експертиз тощо.

Ключові слова: військові злочини, спеціальні знання, форми використання, процесуальна форма, залучення експерта, судова експертиза.

Постановка проблеми

У криміналістичній науці способи використання спеціальних знань під час досудового розслідування розкриваються залежно від форми їх використання. При цьому поділ останній здійснюється за великою кількістю критеріїв, основними з яких є це визначеність в положеннях кримінального процесуального законодавства України, обов'язковість їх використання, спрямованість, суб'єкти використання тощо. Але загальноприйнятим критерієм для розрізнення форм використання спеціальних знань під час розслідування, в тому числі військових, злочинів є урегульованість кримінальним процесуальним законодавством. За цим критерієм прийнято виокремлювати дві групи форм використання спеціальних знань: процесуальну й організаційну або, як її ще йменують, непроцесуальну.

Названі форми використання спеціальних знань є характерними і для досудового розслідування військових злочинів, оскільки цей процес потребує від слідчого знання багатьох аспектів урегулювання порядку проходження військової служби та особливостей несення такої служби. Відповідно велика кількість обставин, що підлягають доказуванню та мають важливе значення для кримінального провадження, потребують активного використання спеціальних знань. Це, своєю чергою, підкреслює необхідність використовувати спеціальні знання під час планування, організації та здійснення досудового розслідування військових злочинів.

У цьому контексті вбачається нагальним питання про визначення особливостей залучення експерта під час розслідування військових злочинів.

Стан дослідження проблеми

Поняття, ознаки, значення спеціальних знань у кримінальному провадженні та тактико-криміналістичне забезпечення їх використання під час досудового розслідування постійно є предметом наукових пошуків. Зокрема, вказаній проблематиці приділяли увагу наступні науковці: І.В. Гора, І.В. Пиріг, Е.Б. Сімаковоа-Єфремян, О.М. Шрамко, М.Г. Щербаковський, В.В. Юсупов та ін. Однак багато питань потребують детальнішого вивчення.

Метою цієї статті є визначення особливостей залучення експерта під час розслідування військових злочинів.

Виклад основного матеріалу

Використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів сприяє «отриманню доказів у кримінальних провадженнях, яке досягається спеціалістом шляхом надання допомоги слідчому в застосуванні експертно-криміналістичних методів і засобів при збиранні, вивченні (дослідженні), перевірці, оцінці та використанні доказів» [1, с. 192]. Разом із тим використання спеціальних знань не зводиться виключно до допомоги спеціаліста. Використання спеціальних знань – це користування допомогою обізнаних осіб, які є носіями спеціальних знань у різних галузях. Проте, щоб така діяльність справді була продуктивною та забезпечувала ефективність досудового розслідування військових злочинів, потрібно визначити специфіку використання спеціальних знань з урахуванням форми та способу їх застосування.

Зокрема, процесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів визначені в положеннях кримінального процесуального законодавства, в той час як організаційні форми закріплені в положеннях підзаконних нормативно-правових актів. При цьому вагому роль саме у збиранні доказів під час розслідування військових злочинів відіграють саме процесуальні форми використання спеціальних знань.

До процесуальної форми використання спеціальних знань в ході досудового розслідування відносяться наступні способи: «проведення судових експертиз (ст. ст. 242–245 КПК України), залучення спеціалістів для участі в окремих слідчих (розшукових) діях (ст. ст. 71, 226, 227, 491 КПК України) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань, застосування технічних засобів у кримінальному провадженні як одного з способів виявлення і фіксації (закріплення) доказів (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2 ст. 104, п. п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч. ч. 1–4 ст. 107 КПК України), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у слідчих (розшукових) діях щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів (п. 2, ч. 2 ст. 105 КПК України)» [1, с. 191].

На нашу думку, з урахуванням положень кримінального процесуального законодавства України доречно перелік процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема під час розслідування військових злочинів, є дещо ширшим:

– залучення обізнаної особи в якості експерта;

– залучення обізнаної особи в якості спеціаліста до проведення процесуальних дій;

– залучення обізнаної особи в якості перекладача (сурдоперекладача);

– допит обізнаної особи в якості свідка;

– витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок [2].

Разом із тим повністю поділяємо погляд Л.В. Мединської стосовно того, що «загальновизнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні – судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій» [3, с. 280]. Тому у представленому дослідженні більш детально розкри-

ємо особливості такої форми використання спеціальних знань як залучення обізнаної особи в якості експерта під час розслідування військових злочинів.

Залучення особи, «яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [4] на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [2], в якості експерта. Підстави та процесуальний порядок залучення експерта передбачені в ст. ст. 242–244 КПК України. За результатами проведення судової експертизи складається висновок експерта, який є джерелом доказів у кримінальному провадженні. При цьому відповідно до ст. 101 КПК України «кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях»; «запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта» [2].

З наведеного помітно, що «сутність експертизи полягає в тому, що експерт самостійно на основі спеціальних знань досліджує надані йому об'єкти, явища та процеси і на цій підставі встановлює нові фактичні дані і складає висновок, що є джерелом доказів» [5, с. 6]. При цьому залучення експерта до кримінального провадження на стадії досудового розслідування є процесуальною формою використання спеціальних знань. Реалізується вказана форма використання спеціальних знань саме шляхом призначення судових експертиз. Останні згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» є «дослідженнями на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [4].

Крім того, залученню експерта як формі використання спеціальних знань узагалі та під час розслідування військових злочинів зокрема властиві ознаки, які визначають її сутність і специфіку. Зокрема, серед останніх варто виокремити наступні:

1) необхідність використання саме цієї форми зумовлена такими чинниками:

– особливості механізму вчинення військових злочинів впливають на організацію та здійснення їх досудового розслідування. Вказані властивості, обумовлені: сферою їх учинення (військова сфера, суспільні відносини, що пов'язані з дотриманням установленого порядку проходження та несення військової служби); обстановкою (час, місце, період проходження та несення військової служби, як-то особливий період, бойова обстановка і т. п.); типовими ознаками особи злочинця та типовими способами вчинення цих правопорушень;

– без використання спеціальних знань неможливе повне встановлення обставин, що підлягають доказуванню та мають важливе значення для кримінального провадження;

2) судова експертиза є дослідженням певних об'єктів з використанням спеціальних знань у певній галузі;

3) судова експертиза – це поєднання наукової обґрунтованості й апробованості дослідження;

4) залучений експерт є незалежним у виборі методів дослідження;

5) суб'єктом указаної форми використання спеціальних знань є виключно судовий експерт;

6) результатом використання спеціальних знань у формі залучення експерта є складання письмового висновку експерта, який є джерелом доказів.

Діяльність із залучення експерта під час досудового розслідування військових злочинів є поетапною та включає дії з підготовки об'єктів та інших матеріалів, необхідних для призначення експертизи; призначення судової експертизи; оцінку висновку експерта. Більше за все, результативність експертного дослідження та повнота висновку експерта напряму залежать від якості підготовки уповноважених суб'єктів до призначення експертизи. Зокрема, мова йде про проведення всіх необхідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших

процесуальних дій заради отримання вихідної інформації, достатньої для визначення виду судової експертизи, черговості призначення, а також переліку питань, які слід вирішити експертові під час проведення експертного дослідження. Крім того, потрібно отримати об'єкти експертного дослідження у вигляді та якості, що забезпечують їх придатність для вирішення завдань судової експертизи (як діагностичного, так і ідентифікаційного характеру).

Щодо особливостей залучення експерта під час розслідування військових злочинів, окреслимо які види судових експертиз можуть призначатися в таких кримінальних проваджень та для вирішення яких завдань.

Так, для встановлення наявності ознак підробки в документах, які врегульовують питання кадрового забезпечення, порядку несення військової служби, обліку військового майна тощо призначають технічні експертизи документів. Під час їх проведення досліджуються реквізити та матеріали документів.

З метою з'ясування розміру завданої військовим злочином шкоди, встановлення цінності військового майна під час досудового розслідування вказаного кримінального правопорушення залучається експерт для проведення товарознавчої експертизи військового майна, техніки та обладнання. Наприклад, у кримінальному провадженні № 42020240310000020 щодо вчинення військових злочинів, передбачених ч. 3 ст. 411, ч. 3 ст. 410, ч. 3 ст. 408 КК України, з метою встановлення розміру шкоди, завданої державі в результаті погіршення якості, зменшення цінності обладнання приймальних радіовузлів та доведення призначено та проведено товарознавчі експертизи військового майна, техніки та обладнання. Зокрема, згідно з висновком експерта № 23102020_231005 від 23.10.2020 р. ринкова вартість станом на 24.04.2020 р. вказаних об'єктів радіостанції Р-361 МКМ5 № 0949 становить 59372,74 грн. [6].

Крім того, задля встановлення обставин, що характеризують емоційно-психологічний стан військовослужбовця, його схильність до вчинення суїциду рекомендовано призначати судово-психологічні експертизи. У випадку розслідування військових злочинів, пов'язаних із завданням потерпілій особі фізичної шкоди та/чи настання її смерті варто залучати експерта для призначення судово-медичної експертизи.

Окремо зазначимо, що з метою визначення обґрунтованості прийнятих у військовій сфері рішень, зокрема в частині «встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)» призначаються та проводяться військові експертизи [7; 8, с. 543–551; 9, с. 388–399].

Висновки

Отже, використання спеціальних знань є характерними і для досудового розслідування військових злочинів, оскільки цей процес потребує від слідчого знання багатьох аспектів урегулювання порядку проходження військової служби та особливостей несення такої служби. Однією з форм використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів є залучення експерта до кримінального провадження. Залученню експерта як формі використання спеціальних знань узагалі та під час розслідування військових злочинів зокрема властиві ознаки, які визначають її сутність і специфіку. Під час розслідування військових злочинів для вирішення завдань кримінального провадження та з'ясування в повному обсязі обставин, що підлягають доказуванню, експерт може залучатися для проведення таких видів судових експертиз: технічної експертизи документів; товарознавчої експертизи військового майна, техніки та обладнання; військової експертизи;

судово-психологічної, судово-медичної експертиз тощо.

Література

1. Бишевець О.В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Мединська Л.В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286.

4. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 № 4038–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

5. Тіщенко В.В., Бєлік Л.С., Самойленко О.А., Тіщенко Ю.В. Щодо сутності правової природи судової експертизи у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 5–14. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.01.

6. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 07.05.2021. Справа № 686/28509/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96813875.

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Стор. 172. Ст. 1715.

8. Чупрун В.Т., Богданюк І.В. Особливості процесу прийняття рішення у військовій сфері. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 543–551. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2018.63.

9. Антонюк П.Є. Методологічний аналіз військової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. № 23. С. 388–399. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.30.

FEATURES OF INVOLVING AN EXPERT DURING THE INVESTIGATION OF MILITARY CRIMES

In the article it has been emphasized that the use of special knowledge is also characteristic of the pretrial investigation of military crimes, since this process requires the investigator to know many aspects of the regulation of military service and the features of such service. It has been established that one of the forms of using special knowledge during the investigation of military crimes is the involvement of an expert in criminal proceedings. It has been found that the involvement of an expert as a form of using special knowledge in general and during the investigation of military crimes in particular has characteristics that determine its essence and specificity. It has been emphasized that the activity of involving an expert during the pre-trial investigation of military crimes is phased and includes actions for the preparation of objects and other materials necessary for the appointment of expertise; appointing a forensic examination; assessment of the expert's opinion. It has been established that during the investigation of military crimes in order to solve the tasks of criminal proceedings and find out in full the circumstances to be proven, an expert can be involved in conducting the following types of forensic examinations: technical examination of documents; commodity examination of military property, equipment and equipment; military expertise; forensic psychological, forensic medical examination, etc.

Keywords: military crimes, special knowledge, forms of use, procedural form, involvement of an expert, forensic examination.